

УДК 94 (477.63) «1928/1932»

В. В. Іваненко, Н. Р. Романець

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**РОЛЬ МІСЦЕВОГО ПАРТІЙНО-ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ
У ЗДІЙСНЕННІ ПОЛІТИКИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ НА
ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ**

Досліджено внесок органів влади краю у забезпечення реалізації політики «великого перелому» на селі в кінці 1920 – початку 1930-х рр.

Ключові слова: селянство, аграрна політика, колективізація, розкуркулення, конфіскація, виселення, колгоспи, партдержапарат, чиновники.

Исследуется вклад органов власти края в обеспечение реализации политики «великого перелома» на селе в конце 1920 – начале 30-х гг.

Ключевые слова: крестьянство, аграрная политика, коллективизация, раскулачивание, конфискация, выселения, колхозы, партгосаппарат, чиновники.

The contribution of the regional authorities to ensuring the realization of the «perelom» policy in rural areas at the end of 1920ies – beginning of 30-ies is studied.

Key words: peasantry, agrarian policy, collectivization, raskulachivanie [dispossession of the kulaks], confiscation, evictions, collective farms, partgosapparat, officials.

Оцінка діяльності партійної і радянської номенклатури за часів соціалістичної перебудови аграрного сектора кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. є однією з найсуперечливіших у вітчизняній історіографії. У дослідженнях радянських істориків це питання впродовж десятиліть розглядалося здебільшого у контексті реалізації «ленінського кооперативного плану», а «успіхи колективізації» пояснювалися керівною роллю більшовицької партії [7, с. 309]. При цьому науковці вказували на окремі перегини і перекручення так званої «революційної законності» з боку місцевої управлінської ланки, інтерпретуючи їх як відхід від «генеральної лінії» Кремля.

Залучення комплексу секретних донедавна архівних документів, а також використання нових методологічних підходів дозволяє сучасним історикам об'єктивніше дослідити дану проблему, встановивши міру відповідальності кожного чиновника за

реалізацію більшовицької репресивної політики на селі. У першу чергу маємо з'ясувати, ким були безпосередні виконавці сталінських настанов: слухняними «гвинтиками» бездушної державної машини чи жертвами та заручниками тоталітарної системи. Метою даної наукової розвідки якраз і є дослідження ролі місцевого партійно-радянського апарату у здійсненні політики суцільної колективізації на Дніпропетровщині.

Курс на примусове створення колгоспів був проголошений листопадним (1929 р.) пленумом ЦК ВКП(б), який у своїй резолюції «Про підсумки та подальші завдання колгоспного будівництва» констатував, що колективізація здійснюється небувалими темпами в умовах посилення класової боротьби, у зв'язку з чим у площину практичних дій висувалося питання «ліквідації куркульства як класу» [5, с. 221, 228]. Темпи колективізації були визначені спеціальною постановою ЦК ВКП(б), виданою 5 січня 1930 р. Згідно з нею Північний Кавказ, Нижня та Середня Волга мали в основному закінчити колективізацію восени 1930 р. або у крайньому випадку навесні 1931 р., інші зернові райони, включаючи Україну, – восени 1931 р. або навесні 1932 р. Постанова відкрито орієнтувала на перехід від політики обмеження експлуататорських тенденцій куркульства до політики його ліквідації як класу [5, с. 258].

Поняття «суцільна колективізація» роз'яснювалося у директивному листі ЦК КП(б)У від 27 грудня 1929 р. У ньому наголошувалося, що районами і округами суцільної колективізації слід вважати тільки ті, де в колгоспи вступило до половини селянських дворів і де створено умови для залучення в них решти селян. Примітно, що на той час такої «планки» досягли лише 18,5 % районів республіки [12, с. 52]. Щодо Дніпропетровського округу, то тут з 18 районів у 4-х рівень колективізації був менше 15 %, у 10-ти – 15–30 %, у 4-х – 30–50 %, тобто, по суті, в жодному з них не вдалося вийти на визначені ЦК параметри. Аналогічною була ситуація і в Криворізькому окрузі. Але це не зупиняло місцевих можновладців, які розуміли справжній зміст розпоряджень кремлівської верхівки. Тому, мабуть, бюро Дніпропетровського окружного КП(б)У 10 січня 1930 р. проголосило регіон зоною суцільної колективізації і звернулося до ЦК КП(б)У з проханням затвердити ухвалене рішення [9, с. 38].

Привертає увагу той факт, що планові завдання, встановлені партійним штабом Дніпропетровщини, перевищували директивні завдання ЦК ВКП(б). Таємна інструкція окружкому від 10 січня 1930 р. націлювала районних керівників на охоплення колективізацією 52, 6 % земельних площ під час весняної посівної кампанії і до 70 % восени того року. Закінчити ж її в окрузі планувалося навесні 1931 р. Окружком зобов'язав райпарткоми, фракції окрвиконкому і кооперативних організацій негайно довести плани до районів, а потім і до сіл та окремих колгоспів [9, с. 38, 39]. Для забезпечення «пролетарського проводу» у колгоспах передбачалося здійснити чистку управлінської ланки, збільшивши в ній представництво, зокрема батраків, до 20 %.

Дніпропетровський окружком вимагав також від місцевого керівництва максимального усупільнення худоби в колективних об'єднаннях: 100 % усіх її видів в артілях і комунах, а в ТСО Зах – стільки ж робочої, 60 % великої рогатої худоби і 75 % свиней та овець. При цьому формування колгоспного стада відбувалося за відсутності потрібних помешкань і коштів на їхнє будівництво. Тому намічалось повністю задіяти існуючі «селянські будівлі з відповідним їх пристосуванням» [9, с. 38]. Через те що селяни Дніпропетровщини, як і інших регіонів, почали масово вирізати худобу, висунувши гасло: «З голими руками до СОЗу!», окружком встановив додатковий вступний внесок для тих, хто знищує худобу, у розмірі її вартості.

Показово й те, що форсована колективізація розгорталася за умов невирішеності центрального питання перебудови села – ефективної організації праці і справедливого розподілу наслідків господарювання в колективних господарствах. Як свідчать документи, селян неабияк турбувало забезпечення непрацевдатних членів сім'ї (дітей, інвалідів, стариків), особливо у великих родинах з одним-двома працюючими. Мешканці села резонно заявляли, що на свої трудовні не зможуть прогодувати сім'ю, а тому до артілі вступати не збираються.

Додамо, що окружні партпаратники часто не розуміли специфіки селянської праці, вимагаючи «перенесення до колгоспів методів та форм роботи промислових підприємств» [9, с. 40], для чого планувалося встановити шефство останніх над колгоспами. Як вказувалося у резолюції окружкому, «робітники підприємств,

що взяли шефство, мають брати участь у розробці колгоспами виробничих завдань, планів культурно-масової роботи, стежити за їх виконанням та організувати ударні бригади, переносючи досвід соціалістичного змагання з міста на село» [9, с. 40].

Нагадаємо, що в Радянській державі будь-яка політична кампанія супроводжувалася ретельно продуманою партійно-виховною і агітаційно-роз'яснювальною роботою серед населення. Не стала винятком і «соціалістична перебудова аграрного сектора». Так, районне керівництво Дніпропетровщини відзвітувалося про проведення масових мітингів і демонстрацій бідняцько-середняцьких мас на підтримку колгоспного руху. Проте, як показали наступні події, належних результатів ті акції не дали, бо коли почалася колективізація, більшість учасників примусово організованих заходів відмовилася вступати до колгоспів. Відтак, місцеві керівники й почали «заганяти селян до колгоспів», використовуючи методи адміністративного тиску [9, с. 59].

Основним інструментом здійснення колективізації стало розкуркулення, механізм якого був чітко визначений низкою партійних директив і нормативно-правових актів, виданих на початку 1930 р., зокрема постановою ЦК ВКП(б) від 30 січня «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств в районах суцільної колективізації». В організації цієї кампанії на Дніпропетровщині можна виділити такі етапи. По-перше, підготовчий, упродовж якого серед селянства проводилася відповідна агітаційна робота: скликалися партійні збори, сходи колгоспників, бідноти, молоді, жінок. На них уповноважені пояснювали присутнім необхідність боротьби з куркулем у рамках реалізації нового аграрного курсу держави.

Наступним етапом стало проведення так званої «приговорчої кампанії», у ході якої затверджувалися списки куркулів і здійснювалася експропріація їхнього майна. У Дніпропетровському окрузі вона почалася у другій половині лютого в районах суцільної колективізації: Юр'ївському, Карло-Марксівському, Верхньодніпровському, Васильківському, Межівському, Новомосковському і закінчилася наприкінці квітня. Для проведення безпосередньої процедури розкуркулення на місця виїхали бригади окружкому КП(б)У під керівництвом членів бюро. Всього у їхньому складі було 65 осіб. Потурбувалися в окрузі і про висвітлення кампанії

у місцевій пресі, для чого тільки до Карло-Марксівського і Васильківського районів були направлені журналісти газети «Зоря» і «Майбутня зміна» [9, с. 46].

До списків куркулів у першу чергу зараховували експертників, але оскільки їх чисельності явно не вистачало для забезпечення встановлених рознарядок, під прес репресій подеколи потрапляли й середняки, бідняки, сільські священики, а також ті, хто мав зв'язки з закордоном, передусім із сусідніми Польщею та Румунією, тобто на ґрунті «шпигунства».

Особливістю розкуркулення було й те, що здійснювалося воно в стислі строки, позбавляючи селян можливості оскаржити неправомірні дії місцевої влади. Так, Новомосковська надзвичайна трійка з ліквідації куркульства 6 лютого 1930 р. зобов'язала уповноважених РПК надати списки куркулів вже на 12-ту годину наступного дня, а 8 лютого – надіслати їх безпосереднім виконавцям ДПУ [9, с. 43]. Як наслідок – самі чекісти змушені були визнавати факти «численних перекручень революційної законності». Зокрема, у директивному листі ДПУ УСРР «Про дефекти в слідчій роботі» зазначалося, що місцеві органи влади «вносили до списків на висилку, а в окремих випадках пропонували застосувати тривалі строки ув'язнення в концтаборах або навіть найвищу міру соціального захисту щодо стариків 60–70 років, калік і повністю хворих людей, що знаходилися у такому стані, який виключав можливість не тільки ізоляції, але і пересування» [3, арк. 89–90]. Тут же йшлося про те, що більшість документів і довідок, складених сільрадами на заарештованих та розкуркулених селян, не відповідали дійсності й досить часто були продиктовані особистими рахунками.

Іноді несправедливо розкуркулених повертали додому після фільтрації на пунктах депортації. У Дніпропетровському окрузі так «пощастило» 27 родинам [9, с. 65]. Але траплялося це нечасто. Як правило, скарги розкуркулених не розглядалися і їх відправляли до місць заслання, залишаючи без будь-якої відповіді.

Усього в результаті розкуркулення за межі округу було висла-но 683 селянські родини. За неповними даними (без Юр'ївського району), у виселенців було конфісковано 5 676 га землі, 485 голів робочої худоби та майна на суму 661 076 крб. [2, арк. 32].

Комфракція президії Дніпропетровського окрвиконкому на своєму засіданні 28 квітня 1930 р. констатувала, що процедура

виселення куркульських господарств пройшла задовільно, план виконано [1, с. 115]. Проте документи свідчать, що висилка проводилася з численними порушеннями. Вагонів не вистачало, внаслідок чого у теплушках замість встановлених нормою 40 осіб розміщували по 50 та ще й з ручним багажем. Міліціонери поводитися грубо. Перед відправкою розкуркулених не завжди попереджали, що вагони зачиняють, і тому вони залишались без питної води і продовольства. Частина депортованих були погано одягнені (їм навіть не дозволяли взяти з собою кожухи), а у деяких взагалі був відсутній ручний багаж. На Варварівському станційному пункті стався кричущий випадок: прямо під час відправки у однієї жінки почалися пологи [9, с. 50]. Зрозуміло, що за такого безладдя шанси доїхати до пункту призначення були не у всіх.

Проте більшість розкуркулених все ж таки залишилися на місці. У Запорізькому окрузі, для прикладу, із 2694 розкуркулених господарств 2056 лишилось тут же, і лише п'ята частина була виселена [17, с. 70]. Частина куркулів після засудження й конфіскації майна (переважно молоді, здорові чоловіки) використовувалися на будівництві промислових об'єктів (Дніпробуд), інших виселяли на непридатні для ведення землеробства угіддя, де вони організовували виселки з 10–20-ти господарств, щоб у майбутньому не заважати «проведенню землеврядування МТС, радгоспів і колгоспів» [15, арк. 4].

На Дніпропетровщині виселки з'явилися практично в усіх районах, охоплених масовим розкуркуленням. Так, у Нікопольському районі виникло 5 виселків на 105 дворів, Долинському – 8 на 127 дворів і т. д. [15, арк. 14, 59]. Ділянки для розкуркулених відводилися найчастіше поблизу сільрад, «сталих в політичному відношенні» [9, с. 68].

Умови проживання селян на виселках були наступними. Житло й господарські будівлі споруджувалися за рахунок коштів самих розкуркулених або дозволялося переносити туди надані їм бідняцькі будівлі. Кожній розкуркуленій родині виділялося ділянка землі, малоцінні засоби виробництва, фураж з розрахунку можливої обробки землі та посівні матеріали при обов'язковому засіві й у залежності від норми завдання. Населення виселок було позбавлено виборчих прав, самоврядування й керувалося уповноваженими.

Але більшість селян відмовлялися переселятися до цих своєрідних резервацій. У Долинському районі, приміром, з 8 виселків було заселено тільки 5, до яких замість запланованих 81 двору переїхало 28. А у Лозівському районі до них не переселилося жодного куркульського господарства [15, арк. 35].

Нерідко розкуркулені за так званою «3-ю категорією», очікуючи на нові репресії, переїздили до міст, вербувалися на новобудови або зовсім залишали межі республіки. Робили вони це, звісно, таємно, без дозволу сільрад, а тому їхня подальша доля місцевому керівництву була невідома. Тільки у Лозівському районі з 240 куркульських родин, які залишилися у районі з правом землекористування, 161 сім'я, за повідомленням Наркомзему УСРР, зникла із сіл відразу після розкуркулення.

Крім розкуркулення, на Дніпропетровщині використовувалися й інші методи впливу на небажаючих вступати до колгоспів:

- позбавлення середняків виборчих прав;
- незаконні арешти та утримання під вартою;
- погрози бойкоту та заборона відпуску товарів із кооперації [3, арк. 50, 51];
- безперервне, по декілька днів проведення зборів [14, арк. 7 зв.] тощо.

Зрештою, репресивний тиск на селянство протягом січня – березня 1930 р. дав потрібні владі наслідки: у регіоні почалося форсоване створення колгоспів. Так, у Межівському районі комуна ім. Фрунзе протягом кількох днів зросла з 90 господарств мало не до 300 [16, арк. 64]. За даними Новомосковського земвідділу, станом на 20 лютого в районі було колективізовано 71 % селянських господарств і 72 % землі, причому тільки за 25 днів рівень колективізації по району зріс на 40 %. Та найбільших успіхів досяг Криворізький округ, де на той же час було усупільнено 98 % господарств, 97% площі, 98 % тягової сили і 100,3 % насіння [10, с. 86], тобто за місяць колективізація була практично завершена. Не дивно, що представник ЦК ВКП(б) Г. Орджонікідзе, інформуючи Й. Сталіна і С. Косіора про ситуацію в Долинському районі (Криворіжжя), прямо говорив: «Тут закручено по-звірячому: колективізовано 100 відсотків» [6, с. 40].

Та в умовах постійного «підхльостування» колективізації центральним урядом не лише криворізькі можновладці нама-

галися перевиконати рознарядки, що спускалися «зверху». Доходило до змагання цілих районів, коли, наприклад, Дніпропетровський і Карло-Марксівський райкоми партії уклали між собою договір щодо «якнайшвидшого завершення колективізації» [8, с. 33].

Ті ж чиновники, які не могли забезпечити її шалених темпів, просто фальсифікували звітні дані. У с. Карнаухівці Кам'янського району уповноважений райкому і керівники села, прагнучи буть-що зайняти перше місце в районі, повідомили райком партії про 100 % колективізацію. Пізніше з'ясувалося, що в селі не було колективізовано і третини селянських господарств [8, с. 34].

Опір селянства примусовій колективізації зумовив певні зміни в аграрній політиці більшовиків. Зрозуміло, про відмову від ідеї її продовження не йшлося, однак тиск на селянство був частково послаблений. Сталін та його оточення в постанові ЦК ВКП(б) від 14 березня 1930 р. визнало, що у ході перетворень на селі мали місце «викривлення партлінії в колгоспному русі», які полягали головню в огульному розкуркуленні та порушенні принципу добровільності при створенні колгоспів. Щоправда, вся провина за насильницькі кроки перекладалась на виконавців – «окремих низових працівників», котрі до того ж, як вказувалося у постанові, стали «жертвами провокацій» з боку «контрреволюційних елементів». Безперечно, подібне пояснення не відповідало дійсності, хоча й відкривало можливість притягти до відповідальності найбільш активних колективізаторів, дії яких відрізнялись особливою жорстокістю. У Дніпропетровському окрузі, скажімо, по дев'яти районах до відповідальності за «викривлення партлінії» було притягнуто 281 особу, у тому числі до судової – 56 осіб. До Новомосковського і Петриківського районів, де випадки «порушення революційної законності» були наймасовішими, окружком направив парткомісії [9, с. 66].

Згадана постанова частково зняла напругу на селі. Розпочалися масові виходи селян з колгоспів. Тому у більшості районів Дніпропетровщини колективні об'єднання почали розпадатися на очах. У Межівському, Солонянському, Павлоградському, Петропавлівському, Царичанському, Синельниківському районах спеціально створені при райвиконкомах та сільрадах комісії за годину виключали з колгоспів від 1500 до 2500 селян [13, арк. 36].

Особливо широкого розмаху виходи з колгоспів набули в тих районах, де рівень колективізації був найвищим. До таких належав і Криворізький округ, в якому на 10 квітня 1930 р. з колгоспів вийшла майже половина селян [11, с. 205]. Аналіз соціального складу селян-відхідників показує, що до індивідуального ведення господарства поверталися не тільки середняки, але й бідняки та наймити. Так, у Кам'янському районі з колгоспів було виключено 5,5 % батраків, 38,7 % бідняків, 55,8 % середняків [13, арк. 36].

Фактично темпи виходу з колгоспів співпадали з темпами колективізації у перші місяці 1930 р. Намагаючися зупинити такий перебіг подій, Дніпропетровський окружком КП(б)У 3 квітня 1930 р. звернувся до секретарів райкомів з секретною директивою, в якій вимагав від них за будь-яку ціну добитися не тільки збереження існуючих, а й збільшення числа колгоспів, діючи у цьому напрямі цілеспрямовано, оперативно, гнучко. Місцеві очільники, виконуючи цю директиву, стали на шлях своєрідного «саботажу»: тривалий час не розглядали і всіляко затримували заяви колгоспників на вихід з колгоспів, поширюючи щодо них різні плітки, чутки, а то й відверту нісенітницю, насаджуючи на селі атмосферу ворожнечі. Їх шантажували, залякували, тероризували. 22 березня 1930 р. Г. Орджонікідзе доповідав Й. Сталіну з Криворізького округу, що тим, хто виходить з колгоспів, не повертають ні коней, ні насіння: «Бажання виправляти мало: у одних – впертість і злість за провал, у інших – розгубленість. Все намагаються пояснити куркулем, не усвідомлюють, що перекрутили, переколективізували... Велике прагнення ще більшим адміністративним тиском виправити становище. Висловлюють бажання розстріляти в окрузі осіб 25–30 і тим зберегти свої відсотки» [4, с. 95].

В окремих випадках сільські керівники дійсно не зупинялися і перед вбивствами, як це сталося у с. Миколаївка Новомосковського району, де вбили ходока до Наркомзему СРСР. Цей терористичний акт скоїв сам голова сільради [13, арк. 36].

Таким чином, як видно із викладеного, на Дніпропетровщині в період колективізації місцеві можновладці демонстрували зразки надзвичайної сумлінності та винахідливості, намагаючися не просто забезпечити досягнення відповідних директивних по-

казників, але й суттєво їх перевищити, що у підсумку призводило до численних порушень так званої «революційної законності». Останні, гадаємо, не слід кваліфікувати як перекручення генеральної лінії з боку окружної та районної управлінської ланки. Адже сама сталінська політика «підхльостування» передбачала форсований режим колективізації, а місцевий апарат навчився розуміти справжній зміст директив Кремля. За таких умов основними жертвами більшовицької аграрної політики ставали селяни, позбавлені можливості в законному полі оскаржувати свавільні дії чиновників, протистояти силовому насаджуванню моделі радикального переоблаштування українського села.

Бібліографічні посилання

1. *Гаркуша Л. А.* Здійснення колективізації на Дніпропетровщині / Л. А. Гаркуша, Н. Р. Романець // Дослідження з історії Придніпров'я: соціальні відносини та суспільна думка : зб. наук. пр. – Д., 1991. – С. 113–119.
2. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 18, оп. 1, спр. 137. – Далі : ДАДО.
3. ДАДО. – Ф. 1518, оп. 1, спр. 4.
4. *Ивницкий Н. А.* Введение (Развертывание «сплошной коллективизации») / Н. А. Ивницкий // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939. Документы и материалы : в 5 т. Т. 2: Ноябрь 1929 – декабрь 1930 / под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М., 2000. – С. 3–29.
5. Коллективизация сельского хозяйства: Важнейшие постановления Коммунистической партии и Советского правительства (1927–1935 гг.). – М., 1957.
6. *Кульчицкий С. В.* Опір селянства суцільній колективізації / С. В. Кульчицкий // Укр. іст. журн. – 2004. – № 2. – С. 31–50.
7. Очерки истории Днепропетровской областной партийной организации. – Д., 1979.
8. *Пашенко А. Я.* Проведення суцільної колективізації та організаційно-господарське зміцнення колгоспів (1929–1937 рр.) / А. Я. Пашенко. – Д., 1961.
9. *Розкуркулєння, колективізація, Голодомор* на Дніпропетровщині (1929–1933 роки) : зб. документів. – Д., 2008.
10. Розкуркулєння в УСРР // Укр. іст. журн. – 1992. – № 4. – С. 77–95.
11. *Слинько І. І.* Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України (1927–1932 рр.) / І. І. Слинько. – К., 1961.
12. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939. Документы и материалы : в 5 т. / Т. 2. Ноябрь 1929 – декабрь 1930 / под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М., 2000.

13. Центральний державний архів вищих органів державної влади та державного управління України. – Ф. 27, оп. 11, спр. 90. – Далі : – ЦДАВО України

14. ЦДАВО України. – Ф. 27, оп. 11, спр. 93.

15. ЦДАВО України. – Ф. 27, оп. 11, спр. 683.

16. ЦДАВО України. – Ф. 27, оп. 11, спр. 1557.

17. Шарлай Г. Н. Деятельность Коммунистической партии Украины по осуществлению сплошной коллективизации сельского хозяйства / Г. Н. Шарлай // Деятельность КПСС по осуществлению ленинского кооперативного плана на Украине. – Д., 1969. – С. 58–84.

Надійшла до редколегії 25.11.09

УДК 94 (477) «17»

Т. В. Прушак

Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького

**ДІЯЛЬНІСТЬ КОМУНАЛЬНИХ СЛУЖБ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ МІСЬКОЇ УПРАВИ ПІД ЧАС
НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941–1943 рр.**

Представлено огляд діяльності працівників місцевого самоврядування м. Дніпропетровська у сфері становлення та організації комунального господарства міста на основі аналізу архівних документів ДАДО часів німецько-фашистської окупації 1941–1943 рр.

Ключові слова: комунальні служби, місцеве самоврядування, німецько-фашистська окупація, міська управа.

Рассматривается деятельность местного самоуправления г. Днепропетровска в сфере становления и организации коммунального хозяйства города на основе анализа архивных документов ГАДО времен немецко-фашистской оккупации 1941–1943 гг.

Ключевые слова: коммунальные службы, городское самоуправление, немецко-фашистская оккупация, городское управление.

The article deals with local administration activity in the field of the municipal economy formation and organization on the basis of the archives materials of the State Archives of Dnipropetrovs'k Region during the German occupation in 1941–1943.

Key words: community services, local government, German occupation, municipal government.